

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

**Т. Зарицька, ст. викладач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ПЕРЕКЛАДАХ ВІРИ РІЧ

У статті розглядаються переклади поезії Т. Шевченка відомої британської перекладачки Віри Річ.

Ключові слова: індивідуальний стиль, висока майстерність, поетично обдарована особистість.

В статье рассматриваются переводы поэзии Т. Шевченко известной британской переводчицы Веры Рич.

Ключевые слова: индивидуальный стиль, высокое мастерство, поэтически одаренная личность.

The article deals with translations of Taras Shevchenko's poetry by well-known British translator Vira Rich.

Key words: individual style, high skill, poetically gifted person.

Віра Річ з викладачами кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка В. Радчуком, Т. Зарицькою, перекладачами О. Бросаліною, М. Грицай. 19 травня 2008 року.

З огляду на поширеність англійської мови в світі англومовні переклади творів Тараса Шевченка стали невід'ємною частиною національної культури багатьох народів світу.

Найкращим англومовним перекладачем і популяризатором творчості Т. Шевченка другої половини XX та початку XXI століть була британська поетеса, журналістка зі світовим ім'ям, талановита перекладачка, літературознавець, засновник і видавець поетичного журналу "Manifold" ("Розмаїття", 1962–1969, 1998), кореспондентка наукового тижневика "Nature" ("Природа", 1969–1989), заступник редактора кварталника "The Ukrainian Review" ("Український огляд", 1993–1999), борець за права людини Віра Річ (Vera, насправді Faith Elizabeth Joan, Rich, 1936–2009).

Життєвий подвиг Т. Шевченка, знайомство з його творчістю привело Віру Річ до захоплення Україною. І упродовж півстоліття своєю самовідданою працею вона гідно представляла Україну в світі.

Віра Річ – поетично обдарована особистість. Із десяти років пише вірші, а з п'ятнадцяти – їх публікує.

Навчалася в Оксфордському університеті (1955–1957), спеціалізуючись у давньоанглійській і давньоскандинавській мовах, та в Лондонському університеті (1958–1963), де вивчала математику і факультативно українську мову як складову частину порівняльного слов'янського мовознавства. В університеті студенти-українці познайомили обдаровану студентку з українською літературою, зокрема з поезією Т. Шевченка. Її тонка поетична душа відчула всю велич і геніальність Поета, висока поезія якого співзвучна з ідеалами людства. Її охопило бажання перекласти твори Т. Шевченка рідною мовою і донести до англومовного читача красу і силу духу його правдивого слова.

Першим перекладом англійською мовою Віри Річ (ще студентки Оксфордського університету {коледж Св. Гільди}) був "Пролог" до поеми І. Франка "Мойсей", зроблений як подарунок до свого двадцятиріччя 24 квітня 1956 року. Переклад опублікований у лондонському кварталнику "The Ukrainian Review" 1957 року. Аспірант Володимир Микула, якого В. Річ знала по студентському клубу, запропонував і переконав Віру Річ перекласти твори українських поетів, зокрема поезії Т. Шевченка. Відчуваючи всю відповідальність, перекладачка багато працює.

У науковому осередку україністики Інституту славістики Лондонського університету, де продовжувала навчання, вона користувалася шевченкознавчою та українознавчою літературою, відвідувала семінари з порівняльної славістики, мала досвідчених викладачів і консультантів-славістів.

У кінці 50-х років в англійській періодиці з'явилися окремі твори Т. Шевченка в перекладі Віри Річ. 1959-го – у весняному кварталнику "The Ukrainian Review" опубліковано переклад поеми "Кавказ".

Перекладачка глибоко прониклася темою твору, відчула її загальнолюдські мотиви, спрямовані проти колоніалізму, зла й несправедливості, адекватно відтворила соціально загострені аспекти, передала весь спектр почуттів поета: потужний викривальний сарказм, вболівання за долю народу, заклики до боротьби проти поневолення та глибокий сум із приводу загибелі дорогого друга Якова де Бальмена, при цьому не порушивши поетичне, стильове розмаїття та ритміко-інтонаційне звучання першотвору. Разом з перекладом твору В. Річ подала статтю, де назвала поему "Кавказ" "композиційним триумфом", що свідчить про глибоке розуміння перекладачкою творчості Т. Шевченка.

На початку 1960-х, коли йшла підготовка до Шевченкових ювілеїв 1961 та 1964 років, Шевченківський комітет Великобританії поставив завдання опублікувати твори Т. Шевченка англійською мовою в оновлених перекладах. Том перший мав би охопити поезію Т. Шевченка, том другий – прозу, том третій – драматичні твори, щоденник, листування. Ювілейний комітет провів конкурс на кращий переклад Шевченкових творів. Симпатії фахівців і громадськості зійшлися на перекладах Віри Річ. Вона повністю віддається роботі. 1961 року в Лондоні світ побачив збірку поезій Т. Шевченка англійською мовою в перекладі В. Річ під назвою "Song out of Darkness" ("Пісня з темряви"), куди ввійшло 38 поезій Т. Шевченка, в тому числі і дев'ять поем. Кращі з них: "Причинна", "Гамалія", "Неофіти", "Кавказ", "Садок вишневий коло хати...", "Якось-то йдучи уночі...". Це єдине опубліковане видання із запланованого ювілейного тритомника творів Т. Шевченка у Великобританії.

У передмові до збірки "Пісня з темряви" перекладознавець, фразеограф, один із перших перекладачів творів Т. Шевченка П. Селвер дав високу оцінку роботі В. Річ, наголосивши на

можливості повноцінного поетичного перекладу, вмістивши свій переклад "Заповіту" 1914 року. В збірці опубліковані шевченкознавчі дослідження британських славістів В. Метьюза та В. Свободи, укладену В. Свободою бібліографію англomовної шевченкіани у Великобританії та перелік основних англomовних творів Т. Шевченка, що вийшли з друку за межами Великобританії.

У період 1959–1969 рр. В. Річ опублікувала переклади 51 твору Т. Шевченка, з них 9 поем та уривок із поеми "Княжна". Частина перекладів В. Річ, зокрема визначний твір Т. Шевченка – поема "Гайдамаки", залишилися неопублікованими до цього часу.

Ряд перекладів В. Річ друкувались у періодичних виданнях, в основному в кварталнику "The Ukrainian Review". 1964 року видано поезії Т. Шевченка "Перебендя", "Сон" ("На панщині пшеницю жала..."). В літньому випуску кварталника 1965 року світ побачив цикл "В казематі", 1969 р. – до двохсотріччя з дня народження І. Котляревського – надруковано статтю Віри Річ про значення нової української літератури та переклад вірша Т. Шевченка "На вічну пам'ять Котляревському". У цьому ж кварталнику надруковано переклади віршів "До Основ'яненка" (1993), "Ой чого ж ти почорніло...", "Лічу в неволі дні і ночі..." (перша редакція, 1994), "Я не нездужаю нівроку..." (1994), "Минули літа молодії..." (1999), "Ми вкупочці росли колись..." (1999) та ін.

На пам'ятнику Тараса Шевченку, відкритому у Вашингтоні 27 червня 1964 року, викарбовано слова з поеми "Кавказ" у перекладі Віри Річ.

Не вмирає душа наша,	...Our soul shall never perish,
Не вмирає воля.	Freedom knows no dying,
І неситий не виоре	And the greedy cannot harvest
На дні моря поле.	Fields where seas are lying;
Не скує душі живої	Cannot bind the living spirit,
І слова живого.	Nor the living word,
Не понесе слави Бога,	Cannot smirch the sacred glory
Великого Бога [4, т. 1, 343].	Of th'almighty Lord.
(Taras Shevchenko "The Caucasus", 1845)	

В. Річ – автор літературознавчих статей з україністики, розвідок про Т. Шевченка, І. Франка, Лесю Українку, М. Зерова та інших

письменників-класиків. Вона розглядає українську літературу в контексті англійської культури і охоплює історію, літературу, культуру України останніх трьох століть.

У перекладацькому доробку В. Річ твори п'ятдесяти поетів України, починаючи з XVII–XVIII століть і до останнього часу. Це поезії таких знакових особистостей, як Т. Шевченко, І. Котляревський, І. Франко, Леся Українка, Л. Глібов, Олександр Олесь, П. Тичина, М. Рильський, М. Зеров, В. Сосюра, Є. Маланюк, Ліна Костенко, В. Симоненко, В. Стус, М. Вінграновський і багато інших. До перекладу додаються дослідження про місце України серед інших європейських держав та про давні зв'язки із Західним світом.

В Україні твори Т. Шеченка в перекладах В. Річ вийшли 2007 року окремою збіркою у видавництві "Мистецтво" під назвою "Тарас Шевченко. Вибрана поезія. Живопис. Графіка" ("Taras Shevchenko. Selected Poems. Paintings. Graphic Works"). Поряд з оригіналами вибраних творів поета розміщені переклади англійською мовою лауреата Перекладацької премії ім. І. Франка Спілки письменників України Віри Річ з Великобританії, що важливо як для україномовного, так і для англomовного читача. У збірку ввійшло 92 переклади поезій Т. Шевченка, з них 36 перекладів спеціально зроблених для цього видання, решта – перекладачка відредагувала.

Переклади В. Річ – це семантично, стилістично й художньо повноцінні твори, які знаменують подальший крок в освоєнні англomовної шевченкіани та безперечний успіх у галузі теорії і практики перекладу. Видання доповнено репродукціями малярських та графічних творів Т. Шевченка.

Дотримуючись реалістичних традицій попередників, В. Річ прагнула максимально точно зберегти зміст і форму першотвору. Прикладом може бути інтерпретація вірша Т. Шевченка "Мені однаково, чи буду...", який яскраво демонструє індивідуальний перекладацький стиль В. Річ.

It does not touch me, not a whit,
Whether that son will pray, or no...
But it does touch me deep if knaves,
Evil rogues lull our Ukraine
Asleep, and only in the flames
Let her, all plundered, wake again...

That touches me with deepest pain [5, 333].

Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені [4, т. 2, 13].

Підхід В. Річ до художнього перекладу передбачає високу майстерність у передачі образності, стилістичної і естетичної функції першотвору, його ритмічної структури, у відтворенні мелодико-інтонаційної будови, своєрідності метрики вірша поета, при цьому її переклади природно звучать англійською мовою.

Огні горять, музика грає,
Музика плаче, завиває;
Алмазом добрим, дорогим
Сіяють очі молодії;
Витає радість і надія
В очах веселих, любо їм,
Очам негрішним, молодим.

[4, т. 2, 230]

Blaze of lights and music calling,
Music weeping, rising, falling!
Like rare and precious diamond,
Youthful eyes are gleaming fair,
Joy and hope are shining there
In laughing eyes. All bliss is sent
To eyes so young and innocent!

[5, 411]

Дбаючи про художність перекладу, В. Річ підбирала такі відповідники мовних засобів, які б передавали наявні в оригіналі повтори, порівняння, епітети, мовностилістичні паралелі:

"Плавай, плавай, лебедонько!
По синьому морю –
Рости, рости, тополенько!
Все вгору та вгору...

[4, т. 1, 117]

"Swim, dear swan, O swim across
The dark-blue sea swift gliding,
Grow, dear poplar-sapling, grow,
Ever higher, higher...

[5, 127]

...Хвала!
Хвала вам, душі молодіє!

...To you all hail,
All praise to you, souls young
and bright,

Хвала вам, лицарі святіє!
Вовіки-віки похвала!
[4, т. 2, 254]

All praise to you. O holy knights!
To you for evermore, all hail!
[5, 439]

Найскладнішою проблемою для англомовного перекладача є відтворення метрики й ритміки вірша Поета. В. Річ внесла в англійську поезію багатий ритміко-інтонаційний малюнок народно-пісенної поезії Т. Шевченка і довела, що інтонаційна будова поезії Поета, така неповторна й національна, може бути передана англійською мовою.

Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
[4, т. 1, 371]

Whence one may see
wide-skirted wheatland,
Dnipro's steep-cliffed shore,
There whence one may hear
the blustering
River wildly roar.
[5, 321]

По діброві вітер виє,
Гуляє по полю,
Край дороги гне тополю
До самого долу
[4, т. 1, 113]

Through the oak grove
the wind whines,
Through the field roams, playing,
Sets the poplar by the roadside
Bending, deeply swaying
[5, 117]

Перекладачка адекватно відтворила засоби звукового живопису, притаманного поезії Т. Шевченка. Завдяки алітерації, яка базується на тембральних характеристиках звуків та ритмічній повторюваності, створюються звукові образи, які в поезії Т. Шевченка об'єднуються в звукові картини. Повторюванням приголосних створена картина буремної ночі на Дніпрі в баладі "Причинна".

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,

Roaring and groaning rolls
the Dnipro,
An angry wind howls
through the night

Додолу верби гне високі,

Bowing and bending

the high willows,

Горами хвилю підійма.

And raising waves mountain heights.

[4, т. 1, 73]

[5, 73]

Позитивним у перекладах В. Річ є принцип фонетичної транслітерації при передачі звучання українських географічних назв, імен та прізвиськ англійськими графемами: Kyiv, Dnipro, Taras, Kateryna:

Not long past, not long past in our Ukraina,

Old Kotliarevskyi sang forth in this way... [5, 109]

Недавно, недавно у нас в Україні

Старий Котляревський отак щебетав... [4, т. 1, 90]

Перекладачка блискуче перевиразила ономапоєю оригіналу в поемі "Причинна" та містерії "Великий льох":

Whisht! Whisht! Will o'the wisp! [5,79]

"Ух! ух! Солом'яний дух, дух! [4, т. 1, 75]

Крав! крав! крав!

Kr-rr, Kr-rr, Kr-rr!

Крав Богдан крам.

Bohdan cribbed crocks

Та повіз у Київ,

And carted to Kyiv,

Та продав злодіям

And sold to crooks

Той крам, що накрив

The crocks he cribbed

[4, т.1, 318]

[5, 225]

В. Річ вміло володіла мистецтвом сатиричного слова, як одним з ефективних стилістичних прийомів при передачі викривального пафосу в творах Т. Шевченка. У поемі "Сон" ("У всякого своя доля...") перекладачка аналогічно передала багатство сатири й іронії Т. Шевченка в змалюванні царського двору:

За богами – панства, панства

Behind the gods

come nobles, nobles,

В сребрі та златі,
Мов кабани годовані,

All in gold and silver,
Like fattened boars they are,
fat-mugged,

Пикаті, пузаті!..

Pot-bellied!..

[4, т. 1, 272, 273]

[5, 191]

В поемі "Кавказ" перекладачка відтворила виразний сарказм автора:

Ми християне; храми, школи,

We're Christians. We have shrines
and learning,

Усе добро, сам Бог у нас!

And all that's good. God likes us too!

Нам тільки *сакля* очі коле:

Your croft alone still spoils our view;

Чого вона стоїть у вас,

Why does it stand upon your land

Не нами дана....

Without our leave?..

[4, т. 1, 345]

[5, 291]

Слава! Слава!

Glory! Glory!

Хортам, і гончим, і псарям,

Glory to wolf-hounds, trappers,
hunters,

І нашим батюшкам-царям

And to the tsars, our "little fathers",

Слава. [4, т. 1, 344]

Glory! [5, 289]

При перекладі афоризмів В. Річ поєднала лаконічну точність і художність:

To every man his destiny,
His pathway, broad and wide [5, 171].

У всякого своя доля
І свій шлях широкий... [4, т. 1, 265]

Раз добром нагріте серце

Once the heart is warmed
by goodness,

Вік не прохолоне! [4, т. 1, 271]

Cold it will never grow [5, 185]

Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає! [4, т. 1, 344].

Battle on – and win your battle!
God Himself will aid you [5, 289].

В своїй хаті своя й правда.

І сила, і воля

[4, т. 1, 348].

In one's own house, –

one's own truth,

One's own might and freedom

[5, 299].

В. Річ – перекладач великого творчого інтелекту, вона успішно перекладала з української, білоруської, польської, російської, чеської, хорватської, румунської, норвезької та іспанської мов. Однак творчість Т. Шевченка в перекладацькій діяльності В. Річ займає особливе місце. Вона набагато глибше відчула загальнолюдські мотиви творчості поета, ніж її попередники, наголосивши, що Т. Шевченко – унікальна постать у світовій літературі, він однаково великий у політичній поезії, в ліриці й в епосі. Це поет-борець, поет-лірик, співець глибоких людських почуттів, який збагатив духовний потенціал людства. В. Річ часто повторювала, що вивчила українську мову, аби перекладати Т. Шевченка.

Щоб донести до англомовного читача все розмаїття творчої думки поета, велич його ідей, красу і багатобарвність його поетичного слова, духовні інтереси, перекладачка максимально наблизила переклад до текстів оригіналів, зберегла мелодику, ритм, систему римування, алітерацію, образність поетичного мовлення автора, його емоційну насиченість, національний колорит й інтонаційне багатство. Через творчість Т. Шевченка Віра Річ пізнала й полюбила Україну за її красу і духовність.

У березні 1991 року В. Річ уперше приїхала в Україну на Шевченківські святкування. В Палаці культури "Україна" вона виступила з промовою про англомовні переклади поезії Т. Шевченка. 24 серпня 1992 року В. Річ приїхала в Україну на святкування першої річниці проголошення незалежності Української держави. 1997 року – стала лауреатом Перекладацької премії ім. І. Франка Спілки письменників України. У травні 1998 року В. Річ прибула до Києва на запрошення національної Спілки письменників України. Вперше побувала в Каневі і вклонилася Канівській святині. 17 грудня 2005 року Наукове товариство імені Т. Шевченка, враховуючи заслуги В. Річ перед українською культурою, обрало її дійсним членом НТШ. Свій сімдесятирічний ювілей (24 квітня 2006

року) В. Річ відзначила в Україні. 24 серпня 2006 року указом Президента України нагороджено Віру Річ орденом княгині Ольги III ступеня. У жовтні 2007 року Національна спілка письменників України вшанувала її Почесною відзнакою. Під час приїзду до Києва, на запрошення кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології, Віра Річ тричі відвідала Київський національний університет імені Тараса Шевченка, зустрічалася зі студентами та викладачами, прочитала декілька глибоких перекладознавчих лекцій, поділилася своїм перекладацьким досвідом. На цих зустрічах обговорювались питання перекладу поезії та її суспільної значимості як невід'ємного супутника кожного століття. Зокрема, на питання студентів, як стати професійним перекладачем, В. Річ відповіла, що переклад – це мистецтво і, як у будь-якому мистецтві, тут потрібно мати талант від Бога, глибоке відчуття поезії. Про це писав ще Аристотель у "Поетиці": відчуття поезії – єдина річ, якої неможливо навчитися. Все інше – це результат постійної сумлінної праці.

Особливо пам'ятною була зустріч 19 травня 2008 року, коли після лекції студенти продовжили спілкування з В. Річ в парку імені Тараса Шевченка. Був чудовий, теплий, травневий вечір, оптимізм В. Річ захопив усіх присутніх. Читали вірші, співали улюблені пісні на слова Т. Шевченка українською та англійською мовами. В. Річ мала красивий голос, знала багато пісень. Коли заспівали "Садок вишневий коло хати..." в її перекладі 1961 року, вона тут же з пам'яті записала новий переклад. Обіцяла надіслати нові переклади пісень на слова Т. Шевченка.

Останнім часом В. Річ працювала над перекладами творів Т. Шевченка, маючи намір до березня 2011 року – 150-ї річниці з дня відходу Поета у вічність – перекласти увесь "Кобзар". У лютому 2009 року Віра Річ востаннє побувала в Україні.

20 грудня 2009 року Віра Річ пішла з життя. Україна втратила найталановитішого перекладача поезій Т. Шевченка англійською мовою. У своєму заповіті вона написала, що хотіла бути похованою в Україні, в Каневі.

Минають роки, століття... А до заповітного кургану на Тарасовій горі над Дніпром котяться і котяться хвилі вселюдської любові...

1. Дроздовський Д. Віра Річ: Я працювала для України, плакала через Україну, сміялась і раділа за Україну... // Слово Просвіти. 2006. – 13–19 липня.
2. Зорівчак Р. Заради художньої правди. До 70-річчя від дня народження та 50-річчя перекладацької діяльності Віри Річ // Літературна Україна. – 2006. – 20 квітня.
3. Косів Г. Подвиг в ім'я України // Літературна Україна. – 2010. – 21 січня.
4. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів у 12 т. – Т. 1. Поезія 1837–1847 рр. – Т. 2. – К., 2001.
5. Шевченко Тарас. Вибрана поезія. Живопис. Графіка. – К., 2007.

**Л. Коломієць, д. філол. н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка**

ТРИПТИХ П. ТИЧИНИ "НА МОГИЛІ ШЕВЧЕНКА" В АНГЛОМОВНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті розглядається англomовний переклад поетичного триптиху Павла Тичини "На могилі Шевченка", виконаний Михайлом Найданом. Досліджуються можливості донесення до іношомовного читача поетики та проблематики цього триптиху-роздуму П. Тичини про долю України, натхненного генієм Тараса Шевченка.

Ключові слова: основний тон, поетичний словник, ритм, евфонія, композиція.

В статье рассматривается англоязычный перевод поэтического триптиха Павла Тычины "На могиле Шевченка", исполненный Михаилом Найданом. Исследуются возможности донесения иноязычному читателю поэтики и проблематики этого триптиха-размышления Тычины о судьбе Украины, вдохновленного гением Тараса Шевченко.

Ключевые слова: основной тон, поэтический словарь, ритм, эвфония, композиция.

The article analyses English translatorial interpretation of Pavlo Tychnyna's poetic triptych "At Shevchenko's Grave..." performed by Michael Naydan. It examines the possibilities of delivering to the foreign reader the poetics and problematics of this triptych as the author's meditation about the destiny of Ukraine inspired by the genius of Taras Shevchenko.

Key words: primary tenor, poetic language, rhythm, euphony, composition.

Сучасник Павла Тичини, літературознавець і критик Юрій Савченко у рецензії на книжку перекладів російською мовою вибраних віршів Тичини (Тычина П. Избранные стихотворения / П. Тычина; авториз. пер. с укр. под ред. А. Гатова. – [Х.]: Гос. изд-во Украины, 1927. – 120 с.) висловив кілька актуальних думок про поетичний переклад, вартих нагадування і в наші дні. Передусім критик звертає увагу на труднощі перекладання П. Тичини – "поета надзвичайно тонкого, вдумливого, що його кожен твір являє складну